VÉLEMÉNY&VITA

A HÍR SZENT, A VÉLEMÉNY SZABAD

Horthy! Horthy? Horthy

Hetven esztendő múltán a kormányzóról

SZAKÁLY SÁNDOR

a Veritas Történetkutató Intézet főigazgatója

Az utóbbi hetek és hónapok során – de mondhatjuk akár az elmúlt néhány esztendőt is – Horthy Miklós személyével a történettudomány kereteit messze meghaladó módon foglalkozott a politika és a média. A látottak, hallottak és olvasottak alapján vetődött fel bennem a kérdés: vajon miért fogalmazódnak meg némelyekben – elemi ismeretek hiányában is – vitathatatlannak mondott állásfoglalások, megfellebbezhetetlennek gondolt „ítéletek"?

Történészként mindig úgy gondoltam, hogy a megszólalás és a vitatkozás joga azokat is megilleti, akik egy-egy történelmi személyiségről, eseményről legfeljebb a múlt század hatvanas–hetvenes éveinek általános iskolai történelemtankönyveiből szerezték ismereteiket. Azt viszont nem feltételeztem – de nem is várom el! –, hogy előbbiek mondjanak „megfellebbezhetetlen szakmai ítéleteket" alaposabb ismereteket elváró kérdésekben. Rá kellett jönnöm: tévedtem. A történész szakma képviselői – függetlenül attól, hogy közülük kit milyen politikai erőhöz tartozónak sorolnak be egyesek –, lassan kiszorítottnak érezhetik magukat azon kérdések megvitatásából, amelyekhez pedig a legjobban értenek.

Jól példázza ezt Horthy Miklós kormányzónak, a Magyar Királyság 1920. március 1. és 1944. október 16. közötti államfőjének története, pontosabban mindaz, ami a fentebb jelzett időszakban vele kapcsolatban elhangzott, elhangzik, megfogalmazódott. Már az 1980-as évek második felében a történész szakma számos képviselője árnyaltabb képet rajzolt Horthy Miklósról, mint napjaink politikusainak, „megmondóembereinek" egy része. Függetlenül attól, hogy az 1980-as évek végére már nem volt „fasiszta patás ördög", 1993-as magyarországi temetését politikai botrányok (is) kísérték.

A politikai indíttatású, szakmaiságtól szinte mentes viták lassan elültek, és a néhai államfő életútjával (is) foglalkozók a levéltárakban, könyvtárakban igyekeztek újabb adalékokat gyűjteni a 20. századi magyar politikai élet egyik meghatározó, de kétségtelenül vitákra ösztönző személyiségéről.

Amint az előzőekben már kétszer is leírtam: megítélése napjainkban is újabb és újabb politikai indíttatású seket, és a megszólalók egy részének szóhasználata, történelmi ismerete nem kevés kívánnivalót hagy maga után.

S miért? Mert a vitában a kulturált megszólalás ugyanúgy elvárt – avagy nálunk csak elvárható lenne? –, mint a minimális ismeret. Utóbbi hiányában természetesen lehet írni és szólni a Don-kanyarba Horthy által elpusztulni küldött kétszázezer katonáról és munkaszolgálatosról. Lehet beszélni a Szovjetunió elleni magyar hadba lépés esetében (1941. június 27.) törvénytelenségről. Lehet emlegetni Horthy Miklóst háborús bűnösként. Lehet állítani róla, hogy nem tudott még magyarul sem, és a sort hosszan lehetne folytatni.

Horthy Miklós az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetének egyik kiemelkedő képességű hajóparancsnoka volt az első világháború éveiben, akit az uralkodó 1918 februárjában a hadiflotta parancsnokává nevezett ki. Ilyen magas beosztásba addig magyar származású haditengerész még nem jutott.

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően Horthy Miklós családjával együtt hazatért Magyarországra, és a kenderesi családi birtokon élte mindennapjait. Változást 1919 júniusa hozott életében, amikor a Szegeden működő, Károlyi Gyula gróf vezette ellenkormány hadügyminiszteri tisztségére kérték fel az akkor ötvenegy esztendős nyugállományú altengernagyot. Horthy rövid gondolkodás után vállalta a feladatot. Néhány hetes minisztersége alatt indult meg a Nemzeti Hadsereg szervezése. (Tagjai között nem kevés zsidó származású tartalékos tiszttel és a szegedi zsidóság anyagi támogatásával.) A Magyarországi Tanácsköztársaság bukását követően a Nemzeti Hadsereg és annak fővezére, Horthy Miklós megkerülhetetlen tényezővé vált.

A kifosztott, gazdasági, politikai és erkölcsi romokban heverő ország talpra állítása közös érdek volt. A kérdés azt volt, kivel és hogyan? A döntés nem (csak) a magyarországi politikai erőkön múlott. A meghatározó szerep a győztes nagyhatalmaké volt. Amidőn az antant megbízottja, a brit diplomata Clark Budapesten „tájékozódott", úgy látta, hogy Magyarország számára Horthy Miklós lehet a „megoldás". Gentleman és tekintélye van. A katonai erő pedig mögötte és vele.

Clark jól mérte fel a helyzetet. A magyarországi politikai erők, pontosabban azok többsége is úgy vélte, hogy Horthy lehet a megoldás. Amikor 1920. március 1-jén a Nemzetgyűlés hatalmas többséggel ideiglenes államfővé, kormányzóvá választotta – s nem azért, mert a jelent néhány „különítményes" kényszerítette volna –, senki nem gondolta, hogy az „ideiglenes" állapot mintegy huszonöt esztendeig áll majd fenn.

Horthy már alig egy esztendővel megválasztását követően szinte megoldhatatlannak tűnő feladattal találta szembe magát. Az uralkodói jogainak gyakorlását 1918 novemberében „felfüggesztő" IV. Károly király 1921-ben kétszer is úgy vélte, eljött az ideje a trónra való visszatérésnek. Ennek azonban sem 1921 áprilisában, sem 1921 októberében nem volt realitása.

A trianoni békediktátum kedvezményezettjei, Csehszlovákia, a Román és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság az uralkodó Magyarországon maradása, esetleges trónra lépése esetére azonnali fegyveres beavatkozással fenyegettek. Az alig néhány tízezer fős Nemzeti Hadsereg napokig sem tudta volna feltartóztatni a támadókat.

Ahogy nem tudta volna megtenni a Magyar Királyi Honvédség sem 1944. március 19-én, amikor is a Klessheimben lezajlott, igen éles hangú Hitler–Horthy-tárgyalások után a német Wehrmacht csapatai bevonultak Magyarországra, s megszállták annak a Tisza vonaláig terjedő területét. A Horthy Miklós által tudomásul vett német lépést követően Magyarország korlátozott szuverenitású országgá vált.

Úgy vélem, történelmietlen és megválaszolhatatlan a kérdés: a német bevonulás – amit Hitler rövidnek ígért – elfogadása vagy a reménytelen ellenállás lett volna-e a helyesebb megoldás? Két-három napig tartó harcok, sok ezer katonai és polgári áldozattal és a magyarországi zsidóság azonnali és teljes körű deportálásával, avagy a passzivitás választása egy majdani későbbi „színre lépés" lehetőségével.

Horthy – részben katonai és politikai tanácsadóira hallgatva – az utóbbit választotta.

Helyesen cselekedett? Ki így, ki úgy véli. Van, aki úgy látja, hogy a 437 ezer magyarországi zsidó deportálásáért Horthy Miklós (is) a felelős, míg más úgy, ha nincs Horthy Miklós, akkor a magyarországi zsidóság százezrei nem menekülhettek volna meg.

Ha tisztességesen akarunk állást foglalni, azt kell mondanunk, hogy mind a két véleményben van igazság.

A történelemben az igazság – ahogy az élet bármely területén – ugyanis nem minden esetben csak az enyém, ahogy nem is a vitapartneremé.

A múlt és annak részletei apró mozaikokból állnak össze, amelyek felemelők is lehetnek. Aki csak az egyiket látja – és ami még rosszabb, kívánja is láttatni mindenki mással! – az megfeledkezik arról, hogy a múlt mindenkinek mást jelent. S ez mindenkit feljogosít arra, hogy a maga által magának megrajzolt múltképet szeresse vagy elutasítsa, de arra nem, hogy a tények ismerete nélkül hangoztasson megcáfolhatatlannak vélt állításokat, nevezze Horthy Miklóst háborús bűnösnek, tömeggyilkosnak, matrózok gyilkosának, németbérencnek és sok minden másnak. Megfeledkezve arról, hogy Horthy Miklós, Bethlen István, Teleki Pál, Klebelsberg Kuno és sokan mások nem keveset tettek azért, hogy a versailles-i Nagy-Trianon Palotában aláírt békediktátum következtében területének – Horvátország nélkül – kétharmadát, magyar nemzetiségű lakosságának egyharmadát elvesztő Magyarország felzárkózhasson Európa középmezőnyébe.

S nem kellene megfeledkezni arról sem, hogy a két világháború közötti Magyarországon volt valami közös, ami jobb- és baloldalit, keresztényt, zsidót és keresztyént összekötött: a revízió. A revízió, amelynek sikeres megvalósításáért a Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikusai ugyanúgy megtettek mindent, mint az elcsatolt területeken élő, magukat a magyar nemzet tagjának tartó zsidó származású polgárok vagy a magyar szélsőjobb hívei. E közös erőfeszítés eredményei lettek az 1938 és 1941 közötti évek Magyarországán hatalmas örömet kiváltó területi visszacsatolások, amely sikerek a legtöbb ember számára Horthy Miklóst szinte államférfiúi magasságokba emelték.

S hogy az volt-e a kormányzó? Úgy vélem, nem. Politikussá lett haditengerésztiszt, aki számos esetben hozott helyes és számos esetben helytelen döntést. S hogy olyan erős kezű kormányos volt-e, amilyennek őt Manno Miltiadész, a kitűnő sportember és szobrász, illetve festőművész megrajzolta? Bizonyára egyszer igen, másszor nem, ahogy a történelemben nincsenek olyan személyek, akik csak hibátlant és maradandót alkotnak.

Horthy Miklós is ilyen volt. Ember, aki a hazáját szolgálta, és akinek tetteit az utókor soha nem fogja egységesen megítélni. Lesznek, akik haló porában is áldani fogják nevét, míg mások megvetően szólnak róla, de akárhogy is teszik, nem lehet kitörölni emlékét a magyar múltból.

Horthy Miklós és cselekedetei: múltunk része. Azé a múlté, amelynek teljes vállalása kötelességünk. Vállalni valamit még nem jelent azonosulást a vállalttal! S ha vannak, akik úgy vélik, a néhai kormányzó nevét tér, utca kell hogy őrizze, és közadakozásból szobrot, emléktáblát avatnak neki, legyen. Akik pedig másban látják eszméik megvalósítóját, tegyenek ugyanúgy, közadakozásból és közösségi támogatással.

Sem egy emléktábla, sem egy utcanév nem feledteti, illetve írja át a múltat, de felhívhatja a figyelmet annak megismerésére, mert sajnos az utóbbival inkább állunk hadilábon, mint a hangzatos, hangos és haragos megnyilvánulásokkal, hozzáértés nélküli megnyilatkozásokkal. Inkább ezekről kellene lemondani. Az valóban a köz javát szolgálná. De képesek leszünk erre? ■

Kerítésszaggató

Hát, mit mondjak, piszkosul leszidtak a kutyák, hogy mi a fenét téblábolok én ottan, ahol ők teljesítenek szolgálatot. Össze is rezzentem egy pillanatra, pedig kerítés védett tőlük, vagy inkább őket védte tőlem. Pedig négyen voltak, de megszólalt egy csacsogó női hang – mint férfiban a Vonáé –, hogy nem kell félni. S mire mondhattam volna, hogy hát tulajdonképpen nem is félek, már a hang megelőzött, hogy nem harap a bácsi.

Hát nem, harapni tényleg nem harap, s még talán hivatalos papírral is tudtam volna igazolni, hogy orvosi rendelvényre spacírozok itten, de a kutyákat ez alig érdekelheti, gazdájuk meg láthatóan csak nekik hisz. Pedig dehogy akartam én bemászni vagy netán malacságokat graffitizni a kerítésre – és hát egy drótkerítésre komplikált is –, csupán éltem állampolgári jogommal, igyekeztem élvezni a Zuglóba tévedt kora nyár álmodó délutánját. De a kutyák nem, azok nem nyughattak. Úgy látszik, ők bizonyítani akartak, megmutatni a főnöküknek, hogy ők bizony nem ingyen csócsálják a drága, első osztályú kutyatápot, s még azok a jószágok is ordenáré módon civódtak velem, amelyek máskor még nem is köpnek rám, csak fetrengenek, döglenek meg az unalomtól.

Hát nem, hát most nem. És nem tudom, mi lenne, ha ők is kint lennének, nem hivataloskodna közöttünk az óvó-védő-elutasító kerítés. De itt feszül, s meglehet, a kutyák éppen ettől ilyen fenemód nagylegények, dehogy akarnak ők kijönni. Csupán meg akarják mutatni a világnak – mint a verekedők a kocsmában –,